

Stockholm 2020-05-26

Kulturdepartementet
103 33 Stockholm

Yttrande på SOU 2019:58, arkivutredningens betänkande

Om Sveriges Hembygdsförbund, SHF.

Sveriges Hembygdsförbund är riksförbund för hembygdsrörelsen vars huvudsakliga ändamål är att tillvarata det lokala kulturarvet och föra kunskapen vidare till nya generationer. SHF ansluter drygt 2 000 lokala föreningar i 26 regionala förbund. Det totala antalet medlemmar uppgår till ca 420 000.

Hembygdsföreningar har ett omfattande arkivbestånd, vilket redovisas i betänkandet. Det som utmärker hembygdsrörelsen är främst att man har samlingar av arkiv, där man utöver det egna föreningsarkivet förvaltar enskilda arkiv som lämnats till föreningen. Det kan vara by- och gårdsarkiv, företagsarkiv eller privatpersoners arkiv som samlats in eller donerats till föreningen.

SHF:s uppdrag är att samla, stödja och företräda föreningarna intressen nationellt och internationellt. Inom arkivområdet främjar vi samarbete inom hembygdsrörelsen och med institutionerna, främst föreningsarkiven. Vi erbjuder handledningsmaterial och samarbetar med studieförbund. Vi har också utvecklat en digital plattform kallad Hembygdsportalen där föreningarna fritt kan lägga upp samlingar och arkiv och har möjlighet att göra ett urval publikt för allmänheten.

Sedan 2018 driver SHF ett projekt med stöd av Riksarkivet för att öka föreningarnas kunskap om arkivering och arkivförvaltning. Det ekonomiska stödet har till en del använts för att finansiera regionala föreningsarkivs kurser för hembygdsföreningar.

SHF samverkar med Svenska arkivförbundet och Sveriges släktforskarförbund, två organisationer som vi har gemensamma intressen med. SHF uppfattar att vi har en samsyn på den enskilda arkivsektorns behov och utmaningar.

Vi har noterat att Medelpads hembygdsförbund lämnat ett eget yttrande som i något kan komplettera vårt yttrande med ett regionalt perspektiv.

Generella synpunkter på remissen

SHF välkomnar utredningen och stödjer flertalet förslag som läggs fram för det enskilda arkivområdet. Vi välkomnar att en moderniserad arkivlag som harmonierar bättre med museilagen och

bibliotekslagen men anser att lagens ändamålsparagraf kan utvecklas. Vi är positiva till de bidragsförstärkningar som föreslås, men anser att man bör gå längre än det föreslagna bidraget för att ge en reell förstärkning åt de regionala föreningsarkiven.

Vi delar också utredarens mening att Riksarkivets finansiering måste få en långsiktig lösning där fler politikområden samverkar om myndigheten ska kunna bära rollen som central sektorsmyndighet.

Arkivområdet står inför stora utmaningar i en tid där arkivmaterialet ökar exponentiellt år efter år och där behov av gallring av ekonomiska skäl ställs mot bevarande för framtiden. Vårt främsta intresse för utredningen är omsorgen om kulturarvet och dess bevarande och tillgänglighet för forskning och den breda allmänheten, *både i digital och analog form*. Trots att stora mängder arkiv har digitaliserats, utgör de endast en bråkdel av det totala arkivbeståndet och kommer så att göra inom överskådlig framtid. De är därför viktigt att arkiv i likhet med museer och bibliotek är tillgängliga för besökare i hela landet. Vi oroas av utredningens förslag att med hänvisning till en modern statsförvaltning låta Riksarkivet råda helt över landsarkivens geografiska placering, i synnerhet i ett läge då vi uppfattar att det finns stora frågetecken rörande Riksarkivets finansiering.

Synpunkter på bedömningar och förslag

SHF redovisar här synpunkter på betänkandet i de delar som vi uppfattar som relevanta utifrån vårt uppdrag som företrädare för hembygdsrörelsen.

Kapitel 3, viktiga samhällsförändringar

Digitaliseringen och dess effekter lyfts fram som en viktig samhällsförändring med inverkan på arkivsektorn i kapitel 3.

3.2.3

SHF vill betona att det analoga materialet är grunden för arkiven och att många människor i dag och även i framtiden inte kan ha möjlighet att dra nytta av digital tillgänglighet. Det är dels en fråga om brister i infrastruktur där människor på landsbygd har sämre utbyggt bredband, dels en fråga om digital mognad och kunskap att hantera de resurser som krävs för access till digitaliserade arkivhandlingar. Slutligen är det en ekonomisk fråga där låginkomsttagare har sämre förutsättningar att förvärva den utrustning som ger tillgång till digitala handlingar. Det är därför ett viktigt resonemang som utredningen för om digitalt utanförskap och arkivpolitiken måste utformas med hänsyn till detta.

Kapitel 4. Beskrivning av arkivsektorn

4.5

Vi kan konstatera att det saknas mycket kunskap om omfattningen av den enskilda arkivsektorn. Utredningen tecknar en högst översiktlig bild som hade förtjänat på att fördjupas. Vi uppskattar redovisningen av hembygdsföreningarnas arkivbestånd och framhåller att bestånden hela tiden ökar i omfattning. Andelen som katalogiserats och förvaras på ett betryggande sätt bygger på föreningarnas självskattning i enkätundersökning om verksamhetsåret 2013.

Utredningens beskrivning av de regionala föreningsarkivens betydelse för den enskilda arkivsektorn hade kunnat utvecklas ytterligare, inte minst deras folkbildande roll.

4.5.6

SHF instämmer i att finansieringsfrågan och digitaliseringen är de största utmaningarna för de enskilda arkiven. En finansieringsmodell med medlemsavgifter som bas har bevisligen fungerat under lång tid men det traditionella föreningslivet står inför utmaningar i samtiden och framtiden som aktualiserar behov av andra finansiella lösningar där det offentliga bör ta ett större ansvar än idag.

När det gäller digitalisering har hembygdsrörelsen stora behov av stöd för kunskapsförsörjning och resurser för långtidsarkivering och tillgängliggörande av digitaliserat material och digitalt fött material. SHF har länge argumenterat för ett tydligare kulturpolitiskt erkännande och ansvarstagande för de lokala arkiv som hembygdsföreningarna förvarar, men det har varit resultatlöst. Det har därför varit nödvändigt för SHF att med egna medel skapa en digital lösning där föreningarna kan lagra och tillgängliggöra samlingar och arkiv. Lösningen, "Hembygdsportalen" är en förenklad lösning som är lätt att använda av föreningar men uppfyller inte krav på digital arkivförvaltning.

Ett problem av särskild betydelse är avsaknaden av en lagringslösning för digitaliserade filmer. Eftersom en digitaliserad film tar mycket lagringsresurser i anspråk tvingas föreningar idag lösa detta med en uppsjö av andra lagringslösningar med bristande säkerhet och beständighet.

Det är en stor brist att en betydande aktör inom den enskilda arkivsektorn som hembygdsrörelsens 2000 föreningar lämnas helt utan statligt stöd för att klara digitaliseringen av lokala arkiv som representerar en viktig del av Sveriges kulturarv.

4.9

Det fokus på digitalisering som tenderar att prägla diskussionen om arkivsektorn får inte skyla över viktiga behov av tillgänglighet till det analoga materialet i syfte att utforska kulturarvet. Släkt- och hembygdsforskare utgör en stor grupp användare av arkiven som inte uteslutande kan hänvisas till digitaliserat material i sitt forskningsarbete. Vi instämmer i utredningens bedömning (s 176) att "från ett användarperspektiv finns det risk att de analoga arkiven inte kommer att användas i samma utsträckning som de digitala vilket får konsekvenser för den allsidiga historieskrivningen". Vi delar också utredningens bedömning (s 177) att det "är en utmaning att bibehålla forskningens intresse för material som inte har digitaliserats och det riskerar att bli en obalans i kunskapsuppbyggnaden och den kritiska analysen om man låter urvalet av källor styras av vilket material som är digitaliserat".

Kapitel 5, en moderniserad och anpassad arkivlag

5.3 Lagens syfte

Vi stödjer utredningens förslag om en moderniserad arkivlag som harmoniserar med bibliotekslagen och museilagen och som uttrycker att lagen ska främja tillgången till kulturarvet och bidra till det demokratiska samhällets beständighet och utveckling.

5.4 Lagens ändamål

Vi anser att lagens ändamålsskrivning behöver utvecklas. I förslaget anges rätten att ta del av allmänna handlingar, behovet av information för rättskipning och förvaltning samt forskningens behov.

Vi anser att det bör klargöras allas rätt att del av arkiven.

5.4 Lagens tillämpning

Vi delar utredningens förslag att även enskilda arkivinstitutioner som erhåller verksamhetsmedel med statliga medel ska omfattas av bestämmelserna om tillgänglighet och rapportering. Vi förutsätter att de kulturpolitiska anslagen täcker de kostnader som kraven medför.

Kapitel 7, Bevarande och gallring

7.11.1

SHF stödjer förslaget om lagkrav på aktiv och strategisk bevarande planering, vilket förutsätter ett normerande arbete från Riksarkivet. Vi anser att Riksarkivet i det avseendet måste arbeta mer proaktivt. Det är också viktigt att Riksarkivet i utarbetande av riktlinjer för bevarande och gallring samverkar med olika aktörer där även den enskilda arkivsektorn och forskningen är representerad.

7.11.4

SHF stödjer förslaget om nationell inventering av audiovisuellt material och utredning av förutsättningarna för ett genomförande av digitalisering. Den nationella inventeringen bör då omfatta även enskilda arkivbestånd och utredningen bör även undersöka förvaring av digitaliserat audiovisuellt material, eftersom detta ställer krav på lagringskapacitet som enskilda arkivaktörer har svårt att tillhandahålla.

Kapitel 10, Stödjande och främjande av enskilda arkivsektorn

SHF välkomnar förslagen om ökade statsbidrag för den enskilda arkivsektorn, men bedömer att de föreslagna beloppen främst är utformade efter bedömning av vad som är politiskt möjligt att åstadkomma genom omfördelning inom kulturbudgeten. Det hade varit bättre att redovisa en behovsanalys, åtminstone avseende de regionala arkivinstitutionerna.

10.5.1

SHF stödjer förslaget om förstärkt bidrag till regionala enskilda arkivinstitutioner men vår bedömning är att 10 miljoner är allt för lite för att medföra en förstärkning av betydelse för de drygt 20 institutioner som avses. Eftersom finansieringsmodellen är osäker för många föreningsdrivna enskilda arkivförvaltare som använder sig av de regionala institutionerna, är det viktigt att de regionala arkivinstitutionerna har ekonomiska resurser att arbeta med information och utbildning samtidigt som medlemsavgifter och avgifter för deponering av arkiv kan hållas nere.

Eftersom alla regionala arkiv utom i Stockholms län får sitt stöd via kultursamverkansmodellen, krävs det också garantier för att stödet ograverat når institutionerna med tanke på att modellen tar hänsyn till regionala prioriteringar i fördelning av stöd till kulturlivet.

SHF välkomnar förslaget om förstärkning av stödet till nationella enskilda arkivinstitutioner.

SHF stödjer förslaget om ett nytt bidrag för främjande av arkivcentrumbildningar. Det är viktigt att bidragsvillkoren inte begränsar möjligheten för olika huvudmän att bilda arkivcentrum. Även statliga arkivinstitutioner bör kunna ingå i ett arkivcentrum.

10.5.2

SHF välkomnar utredningsförslaget att det av arkivlagen ska framgå att den statliga arkivmyndigheten ska ge råd och vägledning till enskilda arkivbildare och institutioner. Riksarkivets roll gentemot sektorn bör likställas med det uppdrag som Riksantikvarieämbete har gentemot museerna. I enlighet med det ska Riksarkivet kunna utfärda riktlinjer och rekommendationer som *stöd* för de enskilda arkiven. Myndigheten ska arbeta proaktivt för att möta sektorns behov.

Det är viktigt att Riksarkivet i arbetet med rådgivning, förvärv och främjande samarbetar med intressenter inom den enskilda sektorn. Samarbetsrådet bör därför utökas för att representera fler intressen än idag. Stora användargrupper som släktforskare och hembygdsforskare är idag inte representerade, vilket resulterar i ett underskott av viktig kunskap om de enskilda arkivens utveckling och användning.

Riksarkivets uppdrag att arbeta med rådgivning, förvärv och främjande gentemot den enskilda arkivsektorn minskar dock inte behovet av att regionala institutioner har möjlighet att göra detsamma. Här kan man göra en direkt jämförelse med museisektorn och konstatera att Riksantikvarieämbetets museiuppdrag inte kan ersätta det mycket viktiga stödet som de regionala museerna ger till lokala föreningsdrivna museer vad gäller kunskap om samlingsförvaltning och pedagogik.

Kapitel 11, reglering av enskilda arkivsektorn

11.2.1

SHF noterar att Riksarkivet förordar en starkare reglering av de enskilda arkiven, där även vissa enskilda arkivbestånd skulle omfattas av lagen med konsekvens att Riksarkivet skulle ges viss föreskriftsrätt. En liknande diskussion fördes i museiutredningen när förslaget till museilag skulle utformas. SHF kan inte acceptera förslag som medför inskränkning av enskilda arkivbildares oberoende. Vi instämmer här i den kritik mot Riksarkivets förslag som framförts till utredningen av Svenska arkivförbundet.

11.2.2

I likhet med Svenska arkivförbundet vill SHF att de enskilda arkiven ska anses vara en del av kulturarvet, något som med en aktuell definition av kulturarvsbegreppet måste betraktas som självklart, samtidigt som de måste vara självständiga i förhållande till staten. De statliga insatserna ska vara inriktade på rådgivning och stöd. Kulturarvet är allas ansvar.

11.5

Gällande de enskilda arkivens hantering av personuppgifter, accepterar vi analysen och bedömningen, men beklagar att den rättsliga osäkerheten därmed består avseende hembygdsföreningarnas arkiv när dessa inte ryms i de föreslagna bestämmelserna för arkivlagen. Det framstår som en viktig uppgift för Riksarkivet i sitt rådgivande och främjande arbete att så långt det är möjligt förtydliga grunderna för när en uppgift eller ett arkivändamål ska anses ha allmänt intresse. Hembygdsföreningarnas arkiv förvaltas på ideell grund, de karakteriseras av material av allmänt intresse för lokalsamhället och många efterlyser en högre grad av digitalisering och tillgång till arkivbestånden via internet. I

dagsläget tvingas SHF gå ut med rekommendationer till föreningarna utifrån tolkningar av Datainspektionens allmänt hållna information. Vi måste då klargöra att det är upp till föreningen att göra bedömningen utifrån det juridiska ansvaret som föreningen har. En sådan bedömning är mycket svår att göra för de flesta hembygdsföreningar. Vi kan konstatera att osäkerheten om vad man får och inte får göra lägger en släpbroms på föreningarnas viktiga arbete att göra kulturarvet tillgängligt för allmänheten.

Kapitel 13, Riksarkivets omgivning och interna organisation

13.3.2

När det gäller Digisam vill SHF fästa uppmärksamhet vid den nyligen genomförda myndighetsanalysen av Riksantikvarieämbetet. Analysen pekar på en bristande styrning av Digisam och konstaterar att verksamheten inte möter behoven av stöd och samordning av digitalisering inom kulturarvsområdet. Av rapporten framgår att arbetet i Digisam efter flytten från Riksarkivet främst har handlat om *former* för samverkan med få konkreta resultat. Vi beklagar att en så viktig funktion inte har förmått ta en mer aktiv roll inom kulturarvssektorn. Det är centralt att Digisam har förmåga att vara drivande för ökad samverkan.

13.5.1

SHF ser med oro på Riksarkivets situation och bristande finansiering. SHF delar utredarens bedömning att det behövs en betydande ökning av förvaltningsanslaget för att Riksarkivet ska kunna fullgöra sin uppgift. Vi instämmer här med Sveriges Släktforskarförbund att förstärkningen behöver göras i nästkommande budget alldeles oavsett beredningen av utredningens övriga förslag.

13.5.3

Det är oerhört viktigt det ges tillgång till arkivinstitutioner över hela landet. Vi oroas därför av förslaget att landsarkivens lokalisering inte längre ska framgå av Riksarkivets instruktion. En instruktion innebärande att Riksarkivet ska bedriva verksamheter på de orter som motiveras av myndighetens uppgifter, öppnar för minskad regional närvaro av ekonomiska skäl. Mot bakgrund av myndighetens nuvarande underfinansiering är detta särskilt oroväckande. Det är därför, återigen, viktigt att myndigheten får en förstärkning av förvaltningsanslaget.

Kapitel 14, Digital informationsförvaltning och massdigitalisering

14.5.1

SHF stödjer förslaget om förstärkning av Riksarkivet för att bistå med underlag för de ekonomiska konsekvenserna av digitaliseringsprocesser, samt förslag till nationell utbildningsplan och underlag för massdigitalisering. Det är då viktigt att väga in andra myndigheters och även enskilda arkiv i det ekonomiska underlaget.

Kapitel 15, informationsspridning om arkivområdet

15.3.2

SHF ser mycket positivt på utredningens förslag gällande den nationella arkivdatabasen (NAD). Den har stor betydelse för hembygdsforskare och släktforskare för överblick över olika slags arkiv. Det är viktigt att Riksarkivet får resurser för att utveckla NAD, eftersom vi uppfattar det som en förutsättning

för att också få en större anslutning. Idag är endast ett fåtal hembygdsföreningsarkiv anslutna, vilket begränsar överblick och kunskap om de lokala arkivbestånden. NAD måste då utvecklas även med de enskilda arkivens behov i åtanke och erbjuda användarvänlig teknik som möjliggör för lekmän inom hembygdsföreningen att migrera data. Utvecklingen av NAD måste därför ske med flera användargrupper i åtanke.

Avslutningsvis: SHF värdesätter utredningens uppmärksammande av den enskilda arkivsektorn och anser att det är hög tid att de enskilda arkiven erkänns som en del av kulturarvet i lagstiftningen. De enskilda arkivens oberoende är grundläggande. Statens insatser ska vara inriktade på stöd och främjande verksamhet, inte styrning. Riksarkivet bör, om regeringen förmår lösa myndighetens strukturella underfinansiering, inta en proaktiv roll och utveckla sin samverkan med den enskilda arkivsektorns olika företrädare.

För Sveriges Hembygdsförbund

Jan Nordwall
Generalsekreterare